

ІДЕОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРИ РАТУШ У МІСТАХ ГАЛИЧИНИ

© Рибчинський О.В., 2004

Проаналізовано ідеологічне підґрунтя архітектури ратуш у містах Галичини. Визначено, що архітектура ратуш впливала на формування індивіда, соціальної групи та суспільства.

Невід’ємним атрибутом галицьких міст, які мали привілеї Магдебурзького права, були ратуші. На об’ємно-просторове формування цих споруд впливали архітектурні стилі, будівельний матеріал, середовищний контекст, символічні та ідеологічні параметри міста і держави загалом. Архітектурні стилі в історії співвідносяться з послідовністю якісних змін, більшість з яких виникла все-таки внаслідок революцій, війн та зовнішньодержавної експансії. Вибір будівельного матеріалу, з якого зводилися ратуші, залежав від адміністративно-політичного статусу міста, його економічного і стратегічного потенціалу. Середовищний контекст був комплікативним продуктом двох вимірів – простору і часу.

Ратуші вирізнялися з-посеред іншої забудови міста, адже в них розташовувалася міська влада – один із основних чинників впливу на формування цілого образу споруди. Потреба у таких будівлях має глибоке коріння, ще у античній Греції зводили *buletorion*, а у Римі – *kuria*. В Європі середньовічні ратуші починають будувати у XII ст. і для цього вибирають символічні місця – переважно у центрі міста, посередині ринкової площі, інколи в одному з її боків. Ратуші були переважно прямокутні у плані. Архітектурне вирішення фасадів було монументальним, майже завжди з вежею і годинником. Вежа була вбудована в об’єм будівлі або вільно розташовувалася поруч. Набір приміщень складався з зали нарад міської влади, судової палати, вартівні міської сторожі, в’язниці в пивницях, купецьких крамниць тощо. Поруч з ратушею зводили різні торговельного призначення споруди: сукенниці, купецькі крамниці, приміщення міської ваги. Архітектурні форми ратуші змінювалися упродовж століть відповідно до розвитку мистецтва – від суворих середньовічних оборонних будівель до репрезентаційних, багато оздоблених споруд, подібних до шляхетних палаццо.

Моделювання функціонального простору ратуші та її зовнішнього образу визначалося ідеологічним скеруванням. Спочатку місце під споруду ратуші вибиралося за принципом первинності і чільності – посеред ринкової площі, зі зручними комунікаційними сполученнями. Горизонтальні габарити визначалися розміром площі, статусом міста і його впливом на політику в регіоні. Архітектурне вирішення фасадів залежало від часу будівництва, а їхня зміна – від політичного устрою або приналежності до певної держави. Отже, споруда ратуші була у просторі міста, регіону та окремої держави певним символом. Цей символ мав важливе значення для формування міщанської та національної ідентичності, отож втручання в образ ратуші могло спричинити зміну суспільних настроїв тощо.

Для Галичини і зокрема процесу формування її міської культури значення ратуш донині неповні є осмислене і оцінене. Архітектурний образ ратуш впливав не лише на формування ідентичності, але й на мистецьку цінність цілого ансамблю міста.

Про ідеологічне підґрунтя архітектурного образу ратуш свідчить той факт, що під час заснування міста Станіслава (сучасний Івано-Франківськ) в центрі ринкової площі було зведено будинок ратуші. Засновник міста Андрій Потоцький вже у 1662 році засвідчив про свій намір побудувати ратушу, а у 1666 році вона стояла збудована з дерева [1]. Формування оборонних

укріплень міста, сакральних та палацових об'єктів, житлової забудови ще не було завершеним, а споруда ратуші вже стояла. У ній містився міський суд та маленькі крамниці. Перша дерев'яна ратуша була, ймовірно, тимчасовою спорудою, оскільки вже у 1672 р. Ульріх фон Вердум зазначає, що вона зведена з дерева та каміння [2]. Очевидно, йдеться про укріплення ненадійної і швидкозбудованої дерев'яної будівлі або зведення цілком нової. Зрештою, вже у кінці XVII ст. за проектом К. Бенуа зводиться нова ратуша за зразками трактату Себастьяно Серліо [3]. Такий підхід до створення образу свідчить, що будівля ратуші в Станіславові була потрібна не лише для розташування міської влади, але й мала європейськість, аристократизм і бути взірцем для міської забудови загалом. Відхід Галичини до Австрії визначив нову віху в еволюції ратуші у Станіславові, яка у XIX ст. змінюється з хрестової у плані на видовжену прямокутну, з двома наріжними ризалітами та портиком головного входу. Архітектурне вирішення цієї ратуші констатувало прихід ідеології нової держави і нового управління містом (рис. 1). Стара ратуша XVII ст. через політичні і культурні чинники могла негативно вплинути на формування ідеології міщан Станіславава. Нову ж споруду було вирішено так, щоб її архітектура перевершила попередню і довела свою більшу мистецьку вартість. Ідеологічне “конструювання” ратуші в Станіславові продовжилося після Першої світової війни. Відхід Галичини до Польської Республіки зумовлює подальшу зміну архітектури ратуші. Було повернуто ідею хрестового плану і модернізовано фасадний вистрій з метою засвідчення нової ідеології.

Рис. 1. Ратуша у Івано-Франківську, XIX ст., рисунок автора

Тепер варто зазначити, що стара ратуша у Станіславові була другою за часом спорудженням після ратуші у Гусятині, зведеної у першій половині XVII ст. [4]. Власне інтенсивний економічний розвиток міста визначив зведення ратуші, яка на той час своїм новаторським планувальним рішенням перевершувала такі самі споруди у сусідніх містах. Гусятинська ратуша була збудована з тесаного каменю, а в ідейну концепцію плану закладено форму чотирираменної зірки (рис. 2). Кожне з рамен зірки було шестибічним будинком. Рамена примикали до восьмигранної центральної частини з чотирма брамами. Ратуша мала широкі перекриті склепінням пивниці, які у період розквіту міста використовувалися як склади товарів, привезених з інших країв [5]. Незважаючи на турецьку окупацію у 1672–1683 рр., ратуша збереглася до сер. XX ст., після бойових дій Першої світової війни вона була пошкоджена і у 20-х роках XX ст. частково відбудована [5] (рис. 3). На теренах Східної Європи було лише дві ратуші з центричною композицією планів – у Гусятині й в Станіславові. Поки що не встановлено автора гусятинської ратуші, яка була споруджена раніше і архітектурна ідея якої, очевидно, вплинула на принципи вирішення Станіславівської ратуші. Такий взаємозв'язок презентує рівень політичної і суспільної свідомості, яка ґрунтується на сукупності образу та ідеї, а також єдиної європейської просторової ойкумени. У XVII ст. ратуші центрично-композиційної форми відображали світогляд та ідеологію доби Ренесансу. На жаль, ці об'єкти не існують, а дослідження їхньої архітектури пояснює формування політичної програми міської влади.

Комплекс ідеологічних чинників вплинув на виникнення феномена ратуші у Бучачі. Її будівництво свідчить про появу нового етапу у розвитку міста, а також про міцний творчий зв'язок між скульптором та архітектором (рис. 4). Ратуша в Бучачі зведена вже у новому місті, незважаючи на те, що на старому ринку було достатньо для неї місця. Лише нова локалізація могла сприяти її інформативно-символічному впливові на свідомість бучацьких міщан. Миколай Потоцький, канівський староста і фундатор ратуші, для свого прославлення також вплинув на орієнтацію

головного фасаду цієї споруди. Головний фасад звернутий до заходу, тильний до старого міста. Зухвальство нового Бучача щодо старого неабияке, але саме такий випадок показує, наскільки важливою спорудою у місті була ратуша та наскільки принциповим було її значення для задоволення амбіцій аристократів. Вимоги Потоцького також торкалися архітектурного вирішення фасадів, які естетично перевершували ратушу у Львові. Для реалізації своїх цілей Миколай Потоцький залучає архітекта Бернарда Меретина та скульптора Івана Георгія Пінзеля. Власне цей тандем став основою успіху. Біографія Пінзеля пов'язана з будівництвом ратуші у Бучачі. Лише після завершення будівельних робіт скульптор зміг одружитися [6]. У цей час йому було близько 30-ти років. Декораційні роботи на ратуші були доведенням його майстерності, а шлюб відкрив дорогу до отримання права майстра і заснування майстерні [7]. Спільна робота на будівництві з Меретином також була увінчана тим, що хресним батьком першого сина Пінзеля (якого назвали Бернардом) став саме Меретин [8]. Отже, час спорудження ратуші у Бучачі став для Меретина і Пінзеля періодом самовираження і початком спільної творчої діяльності. Також слід зазначити, що Бернард Меретин переважно розробляв проекти, а реалізовували їх будівничі. В Бучачі відповідальність за дотримання ідеї проекту лежала на Іванові Георгієві Пінзелі, який з родиною мешкав у місті і добре знав його середовище.

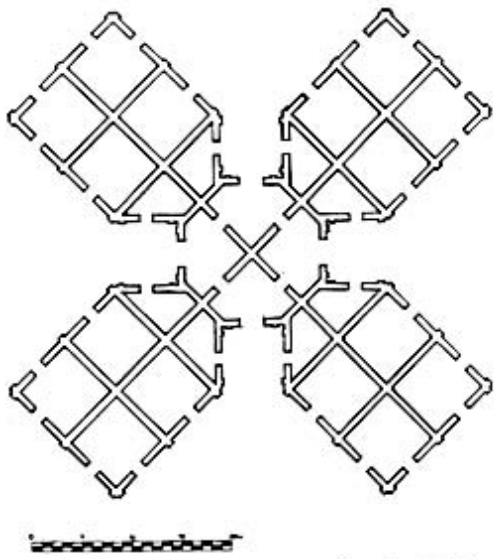

Рис. 2. План ратуші у Гусятині, пер. пол. XVII ст., реконструкція автора

Рис. 3. Видяг ратуші у Гусятині, пер. пол. XVII ст., рисунок автора

Рис. 4. Ратуша у Бучачі сер. XVIII ст., рисунок автора

Рис. 5. Ратуша в Дрогобичі, XIX ст., рисунок автора

Власне знання і розуміння простору міста, його соціальної та професійної стратифікації, присутності аристократичної культури та сформованої інституції міського управління мали вирішальне значення в процесі формування будівель ратуш, наповнювали їх символічною знаковістю. Приклади досліджуваних будівель з таких міст, як Львів, Самбір, Рава-Руська, Жовква, Дрогобич (рис. 5), Янів, Сокаль, Белз, Судова Вишня, Городок та ін. свідчать не стільки про “презентацію предмета або подій, скільки про свідомі посилення і результати свідомості” [9]. Тому можна сказати, що ратуші є знаками культури та посередниками, в основі яких лежить “ідея долучення людини до світової вистави, яку вона оглядає” [10]. Якщо пригадати зміни політичних режимів у містах Галичини, то одним з найперших актів нової влади було підняття прапора власне на ратуші та проголошення нових декларацій, публічні страти перед ратушами або ув’язнення міщан у її пивницях. Функціональне вирішення цих споруд в своїй основі зосереджує також ідею авторитарного правління містом.

Описуючи невелику кількість ратуш, але визначаючи їхню теоретичну систему, можемо говорити про те, що вони є “ у стосунку до ідеології способами (або можливостями) її вираження” [11].

У короткому огляді ратуш винесено за межі опису принципи і закономірності архітектурно-планувальних типів, а також стилістичні характеристики архітектурного вирішення фасадів. Окреме дослідження в майбутньому планується провести у ратуші Львова, яка є вираженням ідеології метрополій. Поза увагою залишилися дерев’яні ратуші, а також ратуші міст центральної України, у яких проявилися риси синтезу ідеології двох пограничних імперій – Австро-Угорської та Російської (рис. 6) [12].

Рис. 6. Ратуша у Паволочі, XVIII – XIX ст.,
рисунок автора

1. Рычков П.А. Градостроительная эволюция Станислава в XVII–XIX вв. // *Архитектурное наследство*. –1996. – № 41 – С. 83. 2. Liske X. *Cudzoziemcy w Polsce*. – Lwow, 1876. – S. 172. 3. Kowalczyk J. *Sebastiano Serlio a sztuka polska*.– Wroclaw, 1973. –S. 214. 4. Czolowski A. Janusz B. *Przeszlosc I zabytki wojewodstwa Tarnopolskiego*. – Tarnopol, 1926. – S.183. 5. *Wojewodztwo Tarnopolskie*. – Tarnopol, 1931. – S. 443–444. 6. Ostrowski J. *Jan Jerzy Pinzel – zamiast biografii // Sztuka kresow wshodnih*. Krakow, 1996. – T. 2. – S. 363. 7. *Ibid.* – S. 364. 8. *Ibid.* – S. 367. 9. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. *Символ и сознание. Метафизическое рассуждение о сознании, символикe и языке*. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1999. – С. 99. 10. *Ibid.* – С. 116. 11. *Ibid.* – С.122. 12. Зображення будівель ратуш на зарисовках Наполеона Орди у містах Паволоч і Умань (1870-ті роки). *Muzeum Narodowe. Krakow*. – III-r. a. 2862 (TeKa Ukraina).